

Makroekonominin ilgilendiği konuların başında, milli gelir ve bir ülkenin bir yılda elde ettiği toplam çıktı düzeyinin belirlenmesi gelmektedir. Milli gelir hesaplamaları sonucunda elde edilen veriler, bir ülkenin ekonomik açıdan yorumlanması için geniş olanaklar sunmaktadır. Diğer taraftan, bir ülkede elde edilen çıktı düzeyinin artması anlamına gelen büyüme de, o ülkenin ekonomik performansı açısından oldukça önemlidir. Milli gelir ve büyüme rakamları, bazı makroekonomik göstergelerinin bir sonucu, bazı makroekonomik rakamları, bazı bir nedenidir. Bu bölümde, öncelikle milli gelir ve milli gelirden türeyen diğer gelir büyüklükleri anlatılmıştır. Daha sonra, ekonomik büyüme kavramı üzerinde durulmuş ve iktisadi dalgalanmalar konusu ele alınmıştır.

11.1. KONUSYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

✧ **Nominal değer:** Ekonomik değişkenlerin fiyat değişimlerinden arındırılmadan ifade edilmesidir. Nominal büyüme, nominal faiz, nominal gelir, nominal ücret kavramları; enflasyon etkisinden arındırılmamış büyüme, faiz, gelir ve ücreti ifade etmektedir. Bir değişkenin nominal olarak artması veya azalması, görünen düzeyde değişimi gösterir ve ekonominin performansını tam olarak yansıtmamaktadır.

✧ **Reel değer:** Ekonomik değişkenlerin fiyat değişimlerinden arındırılarak ifade edilmesidir. Reel büyüme, reel faiz, reel gelir, reel ücret kavramları; enflasyon etkisinden arındırılmış büyüme, faiz, gelir ve ücreti ifade etmektedir. Bir değişkenin reel olarak artması ve azalması, gerçek düzeyde değiştiğini göstermektedir. Bu bağlamda, ekonomik değişkenlerin nominal değil, reel değişimleri daha anlamlı ve yorumlamaya uygun olmaktadır.

✧ **Katma değer:** Bir mal veya hizmetin üretim sürecinde, üretimin her aşamasında malda meydana gelen değer artışına denilmektedir (Ardıç, 2011: 35). Kısaca ifade edilirse, bir mala katılan değerdir. Bir fındık, ezme haline gelmiş ve sonrasında çikolata yapılmışsa ona değer katılmış demektir. Benzer şekilde; bir vidayla başlayan araba, üretim süreci boyunca hem şekil değiştirmekte hem de her süreçte daha değerlendirilmektedir. 1 TL'lik vida ile başlayan araba süreci,

işlem gören bir mal olmalıdır. Örneğin, uyuşturucu maddeler ve göçmen ticareti iktisadi açıdan bir mal ve hizmet gibi görünse de GSYİH hesabına konu olmamaktadır (Boyes ve Melvin, 2013: 199).

Tablo 44'te, örnek bir ülkeye ait veriler kullanılarak GSYİH rakamı hesaplanmıştır. GSYİH, en basit olarak şu şekilde hesaplanmaktadır: Bir ülkede bir yılda araba, ev ve ekme gibi ürünlerin üretilmesi. Bu malların piyasa satış fiyatı ve miktarı, Tablo 44'te verilmiştir. Bu durumda, her bir malın fiyatı ve miktarını çarparak yıl içinde o maldan ne kadarlık bir değer yarattığını belirleyebiliriz. Tüm malların yıllık değerini bu şekilde bulduktan sonra, üretilen bütün malların toplam piyasa değeri, o yılın GSYİH'sini vermektedir. Örnekte olduğu gibi, varsayılan ülkenin GSYİH'si, 302.000 TL'dir.

Tablo 44: GSYİH Hesaplaması

Mal	Piyasa Fiyatı (P)	Üretim Miktarı (Q)	Σ (P.Q)
Araba	50 TL	2.000	100.000 TL
Ekme	20 TL	10.000	200.000 TL
Ev	100 TL	20	2.000 TL
		TOPLAM	302.000 TL

Mal ve hizmetlerin ürettikleri yılın piyasa fiyatıyla (cari yılın fiyatı) toplam değeri, GSYİH'nin nominal olarak tanımlanmasıdır. Mal ve hizmetlerin ürettikleri yılın dışındaki herhangi bir yılın (sabit bir yılın fiyatı) piyasa fiyatıyla toplam değeri ise, GSYİH'nin reel olarak tanımlanmasıdır.

Herhangi bir ülkeye ait 2000 ve 2010 yıllarına ilişkin nominal GSYİH hesaplaması, Tablo 45'te yapılmıştır. Buna göre;

$$\text{Nominal GSYİH} = \sum (P_{\text{cari yıl}} \times Q_{\text{cari yıl}})$$

Tablo 45: Nominal GSYİH Hesaplaması

	2000 Yılı		GSYİH ₂₀₀₀	2010 Yılı		GSYİH ₂₀₁₀
Mallar	Q ₂₀₀₀	P ₂₀₀₀	Σ (P.Q)	Q ₂₀₁₀	P ₂₀₁₀	Σ (P.Q)
Araba	10	5 TL	50 TL	15	12 TL	180 TL
Ev	20	7 TL	140 TL	10	8 TL	80 TL
Ekme	30	2 TL	60 TL	25	3 TL	75 TL
			Nominal GSYİH₂₀₀₀			Nominal GSYİH₂₀₁₀
			250 TL			335 TL

Aynı ülkeye ait 2000 ve 2010 yıllarına ilişkin reel GSYİH hesaplaması ise, Tablo 46'da yapılmıştır. Buna göre;

$$\text{Reel GSYİH} = \sum (P_{\text{sabit yıl}} \times Q_{\text{cari yıl}})$$

Tablo 46: Reel GSYİH Hesaplaması

	2000 Yılı		GSYİH ₂₀₀₀	2010 Yılı		GSYİH ₂₀₁₀
Mallar	Q ₂₀₀₀	P ₂₀₀₀	Σ (P.Q)	Q ₂₀₁₀	P ₂₀₀₀	Σ (P.Q)
Araba	10	5 TL	50 TL	15	5 TL	75 TL
Ev	20	7 TL	140 TL	10	7 TL	70 TL
Ekme	30	2 TL	60 TL	25	2 TL	50 TL
			Reel GSYİH₂₀₀₀			Reel GSYİH₂₀₁₀
			250 TL			195 TL

Yukarıda verilen örnekte görüldüğü üzere 2010 yılı, cari yıl; 2000 yılı ise, sabit yıl olarak kabul edilmiştir. Buna göre, sabit (başlangıç) olarak kabul edilen yılın (2000) nominal ve reel değerleri aynıdır. Bu yüzden ilgili ülkenin 2000 yılı nominal GSYİH ve reel GSYİH değeri 250 TL olmuştur. Diğer taraftan, 2010 yılının nominal GSYİH değeri 335 TL iken; reel GSYİH değeri, 260 TL olarak gerçekleşmiştir.

Yeniden satışı yapılan mal ve hizmetler, sadece yeniden satış için yapılan harcamalarla, satışın yapıldığı yılın GSYİH değerine dahil edilmektedir. Örneğin; 2010 yılında üretilmiş bir konut 2013 yılında satılmışsa, bu durumda konutun 2013 yılındaki değeri değil, bu konutun satılması için yapılan masraflar 2013 yılının GSYİH değerine ilave edilmektedir. Çünkü, konutun ilk değeri, 2010 yılında üretildiği yılın GSYİH'sine dahil edilmiştir.

11.2.2. Gayrisafi Milli Hasıla

GSMH; bir ülke vatandaşlarının bir yıl içinde ister o ülkede ister dünyanın diğer yerlerinde ürettikleri tüm nihai mal ve hizmetlerin toplam değerini ifade etmektedir. Bir ülke vatandaşı tarafından üretilen mal ve hizmetlerin cari dönem piyasa fiyatıyla toplam değeri, GSMH'nin nominal olarak tanımlanmasıdır. Mal ve hizmetlerin ürettikleri yılın dışındaki herhangi bir yılın (sabit bir yılın fiyatı) piyasa fiyatıyla toplam değeri ise, GSMH'nin reel olarak tanımlanmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bir malın tamamını üretmek değildir. Önemli olan, üretimin herhangi bir aşamasında görev almaktır. GSMH'nin nominal ve reel olarak tanımlanması, GSYİH'nin hesaplamasına benzerdir. Bu iki kavram arasındaki fark, GSYİH'de üretilen malın ülke sınırları içinde olmasıdır. Bu malın kim tarafından üretildiği önemli değildir. Buna karşın

30.000 TL'lik bir nihai mala dönüşmektedir. Bir malın üretim süreci ne kadar fazla ise, o mala katılan değer o kadar çok olmaktadır. Bir malın nihai piyasa değeri, o mala yapılmış tüm katma değerlerin toplamını oluşturmaktadır. Tablo 43'te, katma değer oluşturma süreci verilmiştir.

Tablo 43: Katma Değer Oluşturma Süreci

Gazete	Üretim Aşaması	Piyasa Değeri	Katma Değer
1. Aşama	Kâğıt	100 TL	100 TL
2. Aşama	Gazete Şirketi	150 TL	50 TL
3. Aşama	Matbaa	350 TL	200 TL
4. Aşama	Bayi (nihai mal)	600 TL	250 TL
	TOPLAM	600 TL	600 TL

Bir bayide 600 TL'ye satılan gazetenin 4 aşamada üretildiğini varsayalım. Kâğıt ile başlayan süreç her aşamada başka bir özellikli mal haline gelmekte ve değeri artmaktadır. Kâğıt değeri 100 TL iken, gazete şirketinin yazıları ve şekilleriyle düz kâğıt olmaktan çıkmış ve değeri de artmıştır. Gazete şirketi, normal kâğıda 50 TL katma değer ilave etmiştir. Bu süreç, bayide satılan ve nihai mala dönüşmüş olan gazeteye kadar devam etmektedir. Bayideki piyasa değeri 600 TL olan gazetenin, katma değerleri toplamı da 600 TL'dir.

Malın Piyasa Değeri = Katma Değerler Toplamı

Bir malın katma değerlerinin toplamı, o malın piyasa değerini meydana getirmektedir. O halde, ekonomideki tüm mal ve hizmetlerin katma değerlerinin toplamı da, o ülkede üretilen tüm mal ve hizmetlerin piyasa değerini vermektedir.

Ülke sınırları: Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) hesaplamalarına konu olan mal ve hizmetlerin, ülke sınırları içinde üretilen mal ve hizmetler olduğu kabul edilmektedir (Komisyon (b), 2015: 22). Burada geçen "ülke sınırı" kavramı, ilgili ülkenin milli sınırlarını ifade etmektedir.

Ülke vatandaşı: Gayrisafi milli hasıla (GSMH) hesaplamalarına konu olan mal ve hizmetlerin, o ülke vatandaşı tarafından üretildiği kabul edilmektedir. Burada geçen "ülke vatandaşı" kavramı, dünyanın tüm coğrafyalarındaki vatandaşlarını ifade etmektedir.

Kişi başına gelir: Bir ülkenin GSMH veya GSYİH değerlerinin, o ülkenin toplam nüfusuna bölünmesiyle elde edilen değerdir. Kişi başına gelir, ülkelerin

birbirleriyle karşılaştırılmasında kullanılan önemli bir kavramdır. Kişi başına gelir, ortalama bir değerdir ve gelirin dağılımını göstermemektedir. Bu kavram, bir ülkede yaşayan insanların refah düzeyini de yansıtabilmektedir.

Nihai mal: "Ayrıca bir işleme gerek olmaksızın doğrudan doğruya tüketim veya yatırım amacıyla satın alınan mallardır". Bir başka deyişle diğer malların üretiminde kullanılmayan, üretim aşamasının sonuna gelmiş ve tüketime hazır bulunduran mallardır. Marketten eve alınan un, domates, şeker ve özel araçlar için alınan benzin nihai mala örnek olarak verilebilmektedir. Milli gelir hesaplamalarında nihai mallar kullanılmaktadır (Seyidoğlu, 1999: 430).

Ara mal: Üretimin herhangi bir aşamasında yok olan (şekil değiştiren), bir başka mala dönüşen, üretimin son aşamasına gelmemiş mallardır. Taksicinin aldığı benzin, taticinin aldığı şeker, fırıncının aldığı un ve bir salça fabrikasının aldığı domates ara mallara örnek olarak verilebilmektedir. Ara malın her biri, üretimin bir sonraki aşamasının içinde yer aldığı için, milli gelir hesaplamasında bu malları kullanmak yanlış sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü her bir mal, kendinden önceki tüm ara malları içerdiğinden dolayı, bir ara mal çok defa hesaplanmamaktadır.

Net faktör gelirleri: "Yerli üretim faktörlerinin yabancı ülkelere elde ettikleri faktör gelirleriyle, yabancı üretim faktörlerinin ülkede elde ettikleri faktör gelirleri arasındaki farkı" yansıtmaktadır (Büyüksahin, 2003: 6).

11.2. MILLİ GELİR BÜYÜKLÜKLERİ

Milli gelir, bir ülkenin belli dönemde elde ettiği ekonomik potansiyeli göstermektedir. Bu anlamda, tüm ekonomik faaliyetlerin bir neticesini oluşturmaktadır. Milli gelir büyüklüğü anlamında, birçok hesaplamalar yapılmaktadır. Gayrisafi yurtiçi hasıla, gayrisafi milli hasıla, net yurtiçi hasıla ve milli gelir gibi büyüklükler söz konusu hesaplamalara örnek olarak verilebilmektedir. Bu bölümde geçen hasıla ve gelir kavramları, eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

11.2.1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

GSYİH: bir ülke sınırları içerisinde, belli bir yılda, ister o ülke vatandaşı ister yabancılar tarafından üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin toplam değerini ifade etmektedir. GSYİH tanımlarında dikkat çeken bazı hususlar bulunmaktadır. Öncelikle, bir mal ve hizmet hangi ülke sınırlarında üretilmişse o ülkenin hasılasına kaydedilmektedir. Bir mal hangi yılda üretilmişse, o yılın hasılasına dahil edilmektedir. 2000 yılında üretilen bir mal, 2000 yılının GSYİH' de yer almaktadır. GSYİH içerisinde nihai mal ve hizmetlerin değeri yer almaktadır. Ayrıca, bir malın GSYİH hesabında yer alması için resmi, meşru ve piyasada

GSMH'de ise, malın nerede üretildiği değil; esas olan unsur, üreten kişinin hesabın yapıldığı ülkenin vatandaşı olmasıdır (Ünsal, 2000).

$$GSMH = GSYİH + \text{Dış Alem Net Faktör Gelirleri}$$

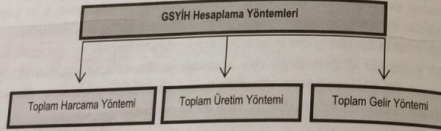
GSMH: Gayrisafi yurtiçi hasılaya, dış alem net faktör gelirleri değerinin eklenmesiyle elde edilmektedir.

Önemli Bilgi

Almanya'daki gurbetçilerimizin üretimleri, Almanya'nın GSYİH değerine; Türkiye'nin ise, GSMH değerine ilave edilmektedir. Benzer şekilde, Türk firmasında çalışan bir Alman işçinin üretimi, Almanya'nın GSMH değerine; Türkiye'nin GSYİH değerine eklenmektedir.

11.2.3. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Hesaplama Yöntemleri

Bir ülkede elde edilen çıktı düzeyinin hesaplanmasında, üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Bütün yöntemler, kendisini oluşturan öğelerin toplamından elde edilmektedir. Şekil 11'de, GSYİH'nin hesaplama yöntemleri verilmiştir. GSYİH'nin hesaplanması harcama yöntemi, üretim yöntemi ve gelir yöntemi ile mümkündür.

Şekil 11: GSYİH'nin Hesaplama Yöntemleri
Kaynak: Bocutoğlu vd., 2005.

A) Toplam Harcama Yöntemi

Bir ekonomide, tüm ekonomik birimler tarafından yapılan harcamaların toplamıdır. En geniş anlamda harcama yöntemiyle GSYİH şu kalemlerden oluşmaktadır:

$$GSYİH = C + I_b + G + (X - M)$$

Yukarıdaki formülde C (consumption), hanehalkının yaptığı tüketim harcamasını; I_b (investment), firmaların yaptıkları brüt yatırım harcamasını; G (government), devletin yapmış olduğu kamu harcamalarını; X (export), yurti-

çinde üretilen mallara dış aleme ihraç edildiği ve M (imports) ise, yurtdışında üretilen mallara yurtiçindeki ekonomik birimlerin yapmış oldukları harcamayı ifade etmektedir. $C + I_b + G$ toplamına yurtiçi harcamalar da denilmektedir.

Tüketim harcamaları: Hanehalkının yaptığı dayanıklı ve dayanıksız mallara yönelik harcamalardır. Bir başka ifadeyle, hanehalkının nihai mal ve hizmetleri satın almak için yaptıkları harcamalardır.

Brüt yatırım harcaması: Firmaların makine, teçhizat ve üretim mallarına yaptıkları ve hanehalkının konuta yaptıkları harcamalardır. Bu anlamda, fiziksel ve beşeri sermayeye yapılan ilavelerdir. Yatırım harcaması, farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır.

$$I_b = \text{Sabit yatırım} + \text{Stok yatırım}$$

$$I_b = \text{Net yatırım} + \text{Amortisman (Yıpranma)}$$

Stok yatırımı, firmaların stoklarındaki artışları; sabit yatırım, firmaların makine ve teçhizat gibi harcamalarını; amortisman ise, sermaye stokunun üretimde kullanıldıklarından dolayı maruz kaldıkları aşınmayı ifade etmektedir.

Kamu harcamaları: Devletin kamu hizmetlerini gerçekleştirmek için yaptıkları harcamalardır. Kamu çalışanlarının maaşları, savunma ve adalet gibi alanlarda yapılan harcamalar örnek olarak verilebilmektedir. Ancak, devletin yapmış olduğu transfer harcaması bu kapsamda değerlendirilmemekte ve GSYİH hesabına dahil edilmemektedir. Kamu mal ve hizmetleri piyasada satılmadığı için, bu tür mallar, maliyetleri üzerinden GSYİH hesabına dahil edilmektedir.

Net ihracat ihracat (X) ile ithalat (M) arasındaki farktır. İhracat gelirlerinden ithalat harcamaları çıkarıldığında net ihracat elde edilmektedir. GSYİH, ülke sınırlarında üretilen mal ve hizmetlerden oluştuğu için ithal mal ve hizmetler, toplamdan çıkarılmaktadır (Yıldırım vd., 2013: 50). Eğer;

$$X = M \text{ ise dış ticaret dengesi,}$$

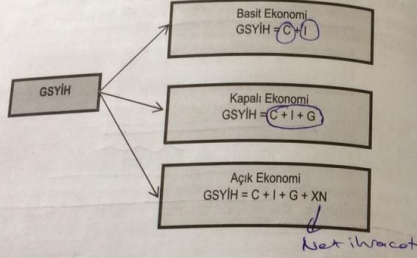
$$X < M \text{ ise dış ticaret açığı,}$$

$$X > M \text{ ise dış ticaret fazlası gerçekleşir.}$$

Önemli Bilgi

Finansal yatırımlar (hisse senedi, tahvil vb.) kişisel anlamda yatırım kabul edilse de, iktisadi açıdan yatırım kabul edilmemektedirler. Bunlar, portföy yatırımı olarak kabul edilip ve sermaye stokuna ilave yapılmamaktadırlar.

Harcama yoluyla GSYİH'nin elde edilmesinde, hesaba katılan kalemler ulusal cihinen ekonomik özelliğine bağlı olarak değişmektedir. Bir ekonomideki ulusal cihinen ekonomik özelliğine bağlı olarak değişmektedir. Devlet ve dış dünya ile ilişkisi bu durumda, basit ekonomi veya özel ekonomi denilmektedir. Bazı ekonomilerde, devletin de ekonomide katkısı bulunmaktadır. Bu durum, kamu ekonomisi bir arada olduğu, ancak dışa kapalı bir ekonomiyi ifade etmektedir. Bazı ülkeler, diğer ülkelerle ekonomik ilişki içerisinde oldukları için, dışa açık ekonomi olarak nitelendirilmektedir. Her üç ekonomik özelliğe göre GSYİH hesaplanabilir. Şekil 12'de verilmiştir (Şanlısoy, 2015).

Şekil 12: Basit Ekonomiden Açık Ekonomiye GSYİH Hesaplaması

B. Toplam Üretim Yöntemi veya Katma Değer

Bu yöntemde, ekonomi sektörleri ayrılmaktadır. Bir ekonomideki başlıca sektörler tarım, sanayi, inşaat, ticaret, ulaştırma, mali hizmetler, konut, devlet hizmetleri örnek olarak verilebilmektedir. Her bir sektörde faaliyet gösteren firmaların elde ettikleri katma değer, o sektörün yıllık gelirini vermektedir. Ekonomideki tüm sektörlerin ayrı ayrı katma değerleri hesaplandıktan sonra, o ülkenin GSYİH'sini hesaplamak için tüm sektörlerin gelirleri toplanmaktadır. O halde üretim yöntemiyle GSYİH, tüm sektörlerce elde edilen katma değerlerin toplamıdır. Bir malın piyasa değeri, o malın katma değerlerinin toplamını verdiğinden dolayı, ekonomideki tüm malların tek tek fiyat ve miktarlarının çarpımlarının toplamı da GSYİH'yi vermektedir.

$$GSYİH = \sum \text{Tüm Sektörlerin Katma Değerleri}$$

$$GSYİH = \sum P \times Q \text{ (Tüm Sektörler)}$$

Bu yöntemin en önemli faydası, gelirin sektörel dağılımını ve ekonomide hangi sektörlerin ağırlığının olduğunu göstermesidir. Özellikle istihdam ve teşvik politikalarının belirlenmesinde bu bilgi, politika yapıcılara bir yol haritası sunmaktadır (Ünsal, 2011: 365).

C. Toplam Gelir Yöntemi

Üretim faktörleri olan emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimciye, üretime katkılarının dolaylı bir ödeme yapılmaktadır. Bu ödemeler sırasıyla ücret, faiz, rant ve kâr/zarardır. Üretim faktörlerine yapılan toplam ödemelere, devlete ödenen dolaylı vergilerin ve dönem sonundaki yıpranmaların eklenmesiyle GSYİH elde edilmiştir. Buna göre, toplam gelir yöntemiyle GSYİH aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$GSYİH = (\text{Ücret} + \text{Rant} + \text{Faiz} + \text{Kâr}) + \text{Dolaylı Vergiler} + \text{Amortisman}$$

$$GSYİH = \text{Sermaye Gelirleri} + \text{Emek Gelirleri} + \text{Dolaylı Vergiler} + \text{Amortisman}$$

- Rant + Faiz + Kâr = Sermaye Gelirleri
- Ücret = Emek Gelirleri

Bu yöntemin en önemli faydası, gelirin fonksiyonel dağılımını ve ekonomide hangi gelir gruplarının ağırlığının olduğunu göstermesidir. Özellikle gelirler politikalarının belirlenmesinde bu bilgi, politika yapıcılara bir yol haritası sunmaktadır. Gelirin fonksiyonel dağılımı; o ülkede gelirin nasıl dağıtıldığını bir başka deyişle, adaletli gelir dağılımının olup olmadığını göstermektedir (Şanlısoy, 2015).

Ekonomik yorumlarda temel bir gösterge olarak kabul edilse de, GSYİH'nin yansıtmadığı veya ölçemediği hususlar bulunmaktadır (Eren, 2008: 220). Bunlar:

Önemli Bilgi

- Malların kalitesi, ✓
- Ekonomideki dışsalıklar ve çevre kirliliği, ✓
- Kayıt dışı ekonomi, ✓
- Gelirin dağılımı ve yaşam kalitesi, ✓
- İş yavaşlatma ve iş saatlerinin azalması, ✓

11.3. MİLLİ GELİRLE İLGİLİ DİĞER BÜYÜKLÜKLER

Ekonominin zaman içindeki durumunu gösteren milli gelirin alt ölçütleri vardır. Bu ölçütler, GSYİH veya GSMH'den elde edilmektedir. Söz konusu

ölçütlerin büyüklükleri ve kullanım alanları birbirinden farklıdır. Aşağıda, milli gelirden elde edilen farklı gelir kalemleri verilmiştir (Paya, 1997: 16).

Milli Gelir Büyüklükleri	
GSMH = GSYİH + Net Faktör Gelirleri	
- Amortisman	
Safı Milli Hasıla (SMH)	
- Dolaylı Vergiler	
Milli Hasıla (MH)	
- Kurumlar Vergisi	
- Dağıtılmamış Firma Kârları	
- Sosyal Güvenlik Payları	
+ Transfer Ödemeleri	
+ Faiz Ödemeleri	
+ Sosyal Yardımlar	
Kişisel Gelir (KG)	
- Dolaysız Vergiler	
Harcanabilir Kişisel Gelir (HKG)	

11.3.1. Safı Milli Hasıla (SMH) veya Net Yurtiçi Hasıla

GSMH'den, üretim sırasında kullanılan sabit sermaye unsurlarında yıl içinde meydana gelen aşınma ve eskime paylarının, yani amortismanların çıkarılması ile bulunan değerdir.

$$SMH = GSMH - \text{Amortismanlar}$$

11.3.2. Milli Hasıla (MH / MG)

GSMH ve SMH, piyasa fiyatlarıyla ölçülen büyüklüklerdir. Ama piyasa fiyatları, faktör ödemesi olmayan dolaylı vergileri de içermektedir. Milli hasıla, safı milli hasıladan sektörlerin yıl içinde ödedikleri dolaylı vergilerin düşülmesi ve devletin üreticilere verdiği sübvansiyonların eklenmesiyle bulunan değerdir.

$$MH = SMH - \text{Dolaylı Vergiler} + \text{Sübvansiyonlar}$$

11.3.3. Kişisel Gelir (KG)

Vergi öncesinde kişilerin eline geçen gelirdir. Başka bir tanımla, üretim faktörü sahiplerinin yıl içinde elde ettikleri gelirlerin toplamıdır. Safı milli hasıladan, kaynağı milli hasıla olduğu halde, kullanımı kişinin tasarrufunda olma-

yanı büyükler çıkarılmakta ve kaynağı milli hasıla olmadığı halde kişinin satın alma gücünü artıran büyüklükler eklenmektedir.

$$\text{Kişisel Gelir} = MH - (\text{Kurumlar Vergisi} + \text{Dağıtılmamış Firma Kârları} + \text{Sosyal Güvenlik Payları}) + (\text{Transfer Ödemeleri} + \text{Faiz Ödemeleri} + \text{Sosyal Yardımlar})$$

11.3.4. Harcanabilir Kişisel Gelir (HKG)

Bireylerin serbestçe kullanabilecekleri gelirdir. Kişisel gelirden, dolaysız vergilerin çıkarılmasıyla elde edilen harcanabilir gelir, en küçük milli gelir büyüklüğüdür. Bu tanıma göre harcanabilir gelir, bütün kişisel harcamaların ve tasarrufların (saving, S) toplamı olarak da ifade edilmektedir.

$$HKG = KG - \text{Dolaysız Vergiler}$$

$$HKG = \text{Tüketim (C)} + \text{Tasarruf (S)}$$

Örnek 1: GSMH = 3000 TL, brüt yatırım = 500 TL, net yatırım = 300 TL, tüketim harcamaları = 700 TL ve kamu alımları = 400 TL iken, SMH değeri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$\text{Brüt yatırım} = \text{Net yatırım} + \text{Amortisman}$$

$$500 \text{ TL} = 300 \text{ TL} + \text{Amortisman}$$

$$\text{Amortisman} = 200 \text{ TL}$$

$$SMH = GSMH - \text{Amortisman}$$

$$SMH = 3000 \text{ TL} - 200 \text{ TL}$$

$$SMH = 2800 \text{ TL}$$

Örnek 2: Emek gelirleri = 350 TL, sermaye gelirleri = 150 TL, amortisman = 100 TL ve dolaylı vergiler = 80 TL olduğunda, GSMH değeri şu şekilde hesaplanmaktadır.

$$GSMH = \text{Emek gelirleri} + \text{Sermaye gelirleri} + \text{Amortisman} + \text{Dolaylı vergiler}$$

$$GSMH = 350 \text{ TL} + 150 \text{ TL} + 100 \text{ TL} + 80 \text{ TL}$$

$$GSMH = 680 \text{ TL}$$

11.4. EKONOMİK BÜYÜME

Büyüme, önemli ekonomik kavramlardan biridir. Gündelik konuşmalarda "Türkiye ekonomisi büyüdü/küçüldü.", "Çin, dünyanın en çok büyüyen ülkesi"

olmuş." şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. Peki, büyüme ve küçülme ifadeleri neye karşılık gelmektedir?

Ekonomik büyüme, bir ülkenin reel GSYİH değerinin bir yıldan diğer yıla artmasıdır. Bu bağlamda ekonomik büyüme denildiğinde kastedilen, fiyat artışlarından arındırılmış büyüme, yani reel büyümedir. *Büyüme*, bir ülkedeki üretim artışı olarak da tanımlanmaktadır. Diğer taraftan, bir ülkedeki kişi başına düşen reel gelirdeki artışa da *büyüme* denilmektedir. *Ekonomik küçülme* kavramı, yukarıda büyüme için kullanılan ifadelerin tersi şeklindedir. Ülkelerin ekonomik büyümelerinin birtakım belirleyicileri vardır. Bunlar, aynı zamanda büyümenin kaynaklarını göstermektedir. Genel anlamda büyümenin kaynakları şunlardır: Teknolojik gelişme, yatırımlar, kamu hizmetleri, beşeri sermaye, üretim faktörlerinin nitelik ve niceliğinin artması, yabancı sermaye, verimliliğin artması, ekonomik teşvikler, dış ticaret.

Büyüme, bir oran şeklinde ifade edilmektedir. Ekonomik büyüme, "yüzde oran" olarak kullanılmakta ve konuşmalarda "büyüme oranı/hızı" şeklinde tanımlanmaktadır. Büyüme, ortalama büyüme, reel GSYİH trend değeri ve yıllık büyüme olmak üzere farklı şekillerde hesaplanmaktadır (Ünsal, 2000: 11; Berber, 2006: 22-25).

11.4.1. Ortalama Büyüme Hızı

Ortalama büyüme hızı, (growth, g) ile ölçülmektedir. Uzun dönem büyüme hızı da denilen ortalama büyüme hızı, reel GSYİH'de uzun dönemde meydana gelen artışı yansıtmaktadır. Ayrıca, belli bir dönem arasında gerçekleşmiş ortalama bir değeri ifade etmektedir. Ortalama büyüme hızı, aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$g = \left[\frac{\text{Dönem sonu reel GSYİH}}{\text{Dönem başı reel GSYİH}} \right]^{1/n} - 1, \quad g = \left[\frac{Y_n}{Y_0} \right]^{1/n} - 1$$

n = Dönemin son yılı ile ilk yılı arasındaki fark anlamına gelmektedir. Aşağıdaki örnekte, ortalama büyüme hızı hesaplanmıştır.

1980 yılına ait reel GSYİH değeri, $Y_{1980} = 100.592$ TL ve 2006 yılına ait reel GSYİH değeri ise, $Y_{2006} = 311.464$ TL olarak verilmiştir. Buna göre dönem başı 1980, dönem sonu da 2006 yılı olarak alınmaktadır. Yukarıdaki formül kullanıldığında ortalama büyüme hızı,

$$g = \left[\frac{311.464}{100.592} \right]^{1/26} - 1$$

$g = 1,0444 - 1 = 0,04$ şeklinde bulunmuştur. Bir başka deyişle, 26 yıllık dönemde ülke, ortalama % 4 büyümüştür.

11.4.2. Reel GSYİH Trend Değeri

Bir ülkenin GSYİH trend değerinin elde edilmesinde, ortalama büyüme hızı kullanılmaktadır. GSYİH trend değeri, ilgili ülkenin her yıl ortalama büyüme hızı kadar büyüdüğü varsayıldığında ulaştığı reel GSYİH değerini ifade etmektedir. Ekonomik dalgalanmaların tespitinde ve ülkenin gelecekte ne kadar bir reel GSYİH'ye ulaşacağına dair yapılan projeksiyonlarda, GSYİH'nin trend değerinden faydalanılmaktadır. N yılına ilişkin GSYİH trend değeri, aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$\text{GSYİH Trend Değeri} = \text{Dönem Başı Reel GSYİH} (1 + g)^t$$

t = Hesaplanmanın yapılacağı yıl sayısını yansıtmaktadır.

11.4.3. Yıllık Büyüme Hızı

Yıllık büyüme, reel GSYİH'deki bir yıldan diğerine meydana gelen artışı göstermektedir. Reel GSYİH'deki azalışa da *ekonomik küçülme* denilmektedir. T dönemine ait yıllık büyüme değeri, aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$g_t = \frac{\text{reel GSYİH}_t - \text{reel GSYİH}_{t-1}}{\text{reel GSYİH}_{t-1}} \times 100 = \left(\frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} \right) \times 100$$

Büyüme oranı yıllık hesaplandığı gibi aylık, üç aylık ve altı aylık olarak da hesaplanmaktadır. Bu tür hesaplamalarda, yukarıdaki formülde yer alan t (zaman) değerine aylık, üç aylık ve altı aylık reel GSYİH değeri yazılmaktadır.

Örneğin; Mart ayının büyümesi, (Mart GSYİH - Şubat GSYİH) / Şubat GSYİH*100 şeklinde elde edilmektedir. Yılın ilk çeyreğindeki (Ocak-Şubat-Mart) büyüme ise; (1. üç aylık GSYİH - önceki üç aylık GSYİH) / önceki üç aylık GSYİH*100 şeklinde hesaplanmaktadır.

Aşağıdaki örnekte, yıllık büyüme hızı hesaplanmıştır. Buna göre; 2000 yılına ait reel GSYİH değeri, $Y_{2000} = 24.410$ TL ve 2001 yılına ait reel GSYİH değeri ise, $Y_{2001} = 21.654$ TL olarak verilmiştir. Yukarıdaki formül kullanıldığında 2001 yılına ait büyüme hızı,

$$g_{2001} = \left[\frac{21.654 - 24.410}{24.410} \right] \times 100 = -0,112$$

$g_{2001} = 0,112$ şeklinde bulunmuştur. Bir başka deyişle 2001 yılında ülke, % 11,2 büyümüştür.

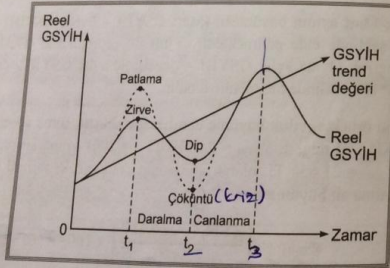
kuşku duymaz! kesinlikle doğru!

11.5. İKTİSADİ DALGALANMALAR (DEVRESEL / KONJONKTÜREL DALGALANMALAR)

Bir ekonomide elde edilen reel GSYİH'nin, reel GSYİH trend değeri etrafındaki inişli çıkışlı hareketlerine iktisadi dalgalanmalar denilmektedir. Bir başka deyişle GSYİH'nin, trend değerinden pozitif veya negatif sapmalarını ifade etmektedir. Konjonktürel dalgalanmaların üç özelliği vardır (Ünsal, 2000: 13). Bunlar:

1. Dalgalanmalar periyodik değildir: Bir başka deyişle, iki dip ve iki zirve arası uzunluk her dalgalanmada farklıdır. Örneğin, her 5 yılda dip noktasına gelen bir dalgalanma varsa burada bir periyodiklik vardır. Gerçek hayatta bir ekonomik dalgalanma uzunluğu 10 yıl, 15 yıl veya 30 yıl sürebilmektedir.
2. Dalgalanmalar muntazam değildir: Zirve ve dip arasındaki yüksekliğin her dalgalanmada eşit olmadığını ifade etmektedir.
3. Dalgalanmalar birbirini takip eder: Dalgalanmalar arasında kopukluk bulunmamaktadır. Her zirveden sonra "dip"e gidiş, her dipten sonra zirveye gidiş vardır. Dalgalanmalar, zirve » dip » zirve » dip şeklindedir.

Konjonktürel dalgalanma, dört aşamadan meydana gelmektedir. Bunlar: Tepe, daralma, dip ve genişleme aşamasıdır. Grafik 95'te, konjonktürel dalgalanma ve aşamaları verilmiştir. Buna göre bir dalgalanma, iki dip veya iki zirve arasında geçen zamanı ifade etmektedir. Grafikten görüldüğü üzere, t_1 t_2 mesafesi bir dalgalanmayı ifade etmektedir.

Grafik 95: Konjonktürel Dalgalanmaların Aşamaları
Kaynak: Orhan ve Erdoğan, 2013: 311.

Konjonktürel dalgalanmalar ve bu dalgalanmalarda ortaya çıkan bazı ekonomik durumlar söz konusudur. İktisat politikasına yön verenlerin ve ekonomiyi yönetenlerin, ekonominin hangi aşamada olduğuna bağlı olarak politika belirlemeleri gerekmektedir. Bu yüzden, bir ekonominin mevcut durumunun tespiti ve iktisadi dalgalanmaların aşamaları ve bu dalgalanmalarda ortaya çıkan ekonomik durumlar, Tablo 47'de verilmiştir.

Tablo 47: Konjonktürel Dalgalanmaların Aşamaları ve Özellikleri

İktisadi Dalgalanmaların Aşamaları	Tanım
Dip	Konjonktürel dalgalanmanın en alt noktasıdır. Reel GSYİH'nin en düşük düzeyidir.
Canlanma	Dip ile zirve arasındaki geçen zaman dilimidir.
Zirve	Konjonktürel dalgalanmanın en üst noktasıdır. Reel GSYİH'nin en yüksek düzeyidir.
Daralma	Zirve ile dip arasındaki geçen zaman dilimidir.
Kriz (Çöküntü)	Ekonomide tahmin edilemeyen bir daralmadır. Diben de dibi denilebilmektedir.
Patlama	Ekonomide tahmin edilemeyen bir canlanmadır. Zirvenin de zirvesi denilebilmektedir.
Toparlanma	Canlanma döneminin ilk aşamalarını ifade etmektedir.
Stagflasyon	Ekonomik durgunluk ile enflasyonun aynı anda yaşandığı makroekonomik duruma <u>stagflasyon</u> denilmektedir. Bu durumda, ekonomideki işsizlik oranı artarken; fiyatlar da tırla yükselmektedir.

Canlanma döneminde, üretim ve istihdam seviyesi yükselmektedir. Böylece ekonomiye güven artmaktadır. Artan güvenin de etkisiyle, yatırımlar ve tüketim hızlanmaktadır. Zirve aşamasında üretim, istihdam ve kârlar maksimum olmaktadır. Durgunluk aşamasında ise, faiz haddinin yükselmesiyle beraber yatırımlar azalmaya başlamaktadır. Tüketim ve istihdam, kârlar ve üretim azalmaktadır. Güven ortamı yavaş yavaş yok olmaktadır. Dip aşamasında ise, güven ortamının yerini güvensizlik almakta ve yatırımlar artık durma noktasına gelmektedir.

Canlanma » Reel GSYİH ↑ » Büyüme » Talep ↑ » Enflasyon ↑ » İşsizlik ↓

Daralma » Reel GSYİH ↓ » Küçülme » Talep ↓ » Enflasyon ↓ » İşsizlik ↑

Önemli Bilgi

Genellikle, gayri safi yurtiçi hasıladan en az altı ay süren azalmalara daralma veya durgunluk (resesyon); uzun süreli ve daha fazla şiddetli daralma dönemlerine de bunalım veya depresyon denilmektedir (www.ekodialog.com).